

ПЪРВИТЕ БЪЛГАРКИ ПЪТЕШЕСТВЕНИЧКИ

Катя Зографова

THE FIRST BULGARIAN WOMEN TRAVELLERS

Katya Zografova¹, National Literary Museum, Sofia, Bulgaria

Може би звучи парадоксално, но тяхна мисия се оказва прославата на България. Първите ни пътешественички са модерни жени, отворени към света и жадни за чудесата му, но си остават неразколебани родолюбки. Знакови в този смисъл са думите на Анна Ламбрева: „Видях света и се връщам в България с още повече любов...“

Но нека най-напред разгърнем стародавните свидетелства на европейски пътешественици, които ни дават представа **как светът вижда българката**. Тази „обратна“ оптика е важна за нас като съпоставителен план. Първи и най-симптоматични са френските пътешественици като Пуле и Кикле, които през далечния XVII век (1658 г.) са удивени от факта, че „красивите девойки“ не отстъпват по прелест и изящество на сънародничките им. Кикле ги сравнява с дивите ягоди от нашите гори... Век по-късно (1744 г.) сънародникът им Гис твърди, че „срещнал“ по нашите земи митичната Навзикая, дъщерята на Алкиной, всъщност млада българска селянка... (Grozdanova, Georgieva, 1973). Митопоетичният патос на европейците не секва дори пред картини на изнурителен труд като розоберачеството в ранните пролетни утрини, видяно като патриархална идилия. В дневника на Е. Божур от 1789 г. откриваме възторжени редове за „свежестта“ и „спретнатата снага“ на младите розоберачки, назовани от него „най-красивите и мили селянки на Турция“. Най-авторитетна в този контекст е оценката на великия френски романтик Ламартин (1832 – 1837), който непредизвестно, но категорично открива прелестта на българката (cf. Zografova, 2015). Тя се допълва от нейната самобитна, украсена с цветни шевици носия, гарнирана с благородни накити – като своеобразна „памет“ в робските времена за богатството на някогашното свободно царство на българите...

Друго качество на българката е нейната чутовна работоспособност – както в дома, така и на полето. Нещо немислимо за затворените в харема мюсюлманки. Англичанинът Уолш е поразен през 1827 г. от сръчността,

¹ Katya Zografova works at the National Literary Museum, Sofia, Bulgaria. She is a literary historian and critic, author of 16 books. Her research focuses on 1920s - 1940s; the topics that concern her are the dialogue of Bulgarian and European literature; the achievements of the “multifaceted Bulgarian woman” in culture, public and social life; the resurrection of forgotten and politically repressed authors. She has been awarded national prizes for literary criticism and the award of the Council of the European Scientific and Cultural Community. Email: katia.zografova@gmail.com

приветливостта на българката, като (в най-положителен смисъл) я сравнява с машина: „Тази проста машина снабдяваше цялата фамилия с облекло.“² Не на последно място е нейното гостолубие, умението да посреща радушно, щедро и ... любознателно всеки пътник от европейския християнски свят. А на изпроводак да го благославя за добър път!

Три столетия след първите прекрасни описания на българката от пътешествениците, в началото на ХХ век идва ред и на нейното тръгване към света. Както и при хаджийките обаче, първоначално жените придружават съпрузите си в далечни дестинации. Фактологически първата българка, направила околосветско пътешествие, е **Тодорка Казакова** от гр. Шумен. През 1906 г. тя и мъжът ѝ обикалят земното кълбо.

Истинското летоброене на женското покоряване по света обаче започва с **Анка (Анна) Ламбрева**. Тя поражда с онова духовно качество, за което използваме английския израз *selfmade* – „самосъздаване“. Какво знаем за нея? Родена е през 1895 г. в град Карлово, в бедно многочленно семейство от рода Пиперкови. Домът ѝ е бил до този на Евлоги Георгиев. Близките ѝ нямат средства за издръжка, но Анка е решена на всичко, за да завърши Пловдивската гимназия. Живее на пансион и работи като... слугиня. Мечтае да е лекарка и записва медицина в София (1918 – 1920). Продължава да се самоиздържа, работейки като застрахователен агент. Уви, по време на следването родителите ѝ умират, тя е принудена да прекъсне и се връща в родния град, където става учителка.

След тежкия удар на съдбата получава и щастлив шанс от нея – през 1922 г. печели стипендия за Константинопол колеж („девическото“ съответствие на „Робърт колеж“). Следва нов малшанс, сякаш за да кали волята ѝ на начинателка – през 1925 г. колежът е закрит от Кемал Ататюрк. Анка все пак упява да се изучи за медицинска сестра, при това отлична. Започва работа в цариградска болница, където я спохожда съдбовният Случай. Благодарение на квалификацията и решителността си спасява богат английски пациент от тежка двойна пневмония. Г-н Тейкон не забравя, че ѝ дължи живота си, и след 5 г. я издирва, за да я покани в Нова Зеландия, където да се грижи за болната му дъщеря. Така професионалните способности на Анна не само ѝ осигуряват неочаквано приключение, но и разпалват пътешественическата ѝ страст! Междувременно любознателната, максимално отворена към света жена, овладява 7 езика (в края на живота ѝ те вече са 9), както и атрактивното (но и полезно за всеки пътешественик) умение да язди, да кара мотоциклет... В първото си впечатляващо пътуване, което започва през 1927 г.³ и трае 3

² Цит. съч., с. 61.

³ Знаково съвпадение е, че през същата година излиза „Вечната и святата“ - първата книга на Багряна. Стихосбирката завършва с цикъла „Бретан“... Интересен паралелизъм има и между следващите пътувания на Анна Ламбрева и книгите на великата литературна пътешественица от 30-те години на ХХ век – „Звезда на моряка“, „Сърце човешко“.

месеца, тя минава през Египет, Индия, Цейлон и Австралия. Попътно се влюбва в Раймънд, с когото прекарват опияняващ месец в Таити. Едно лирично „отклонение“, ако използваме заглавието на известния филм с Невена Коканова...

В Нова Зеландия Анна се движи в университетски и колежански среди, в женски дружества, които запленява с популярните на времето сказки за България. Освен това пише статии и открива безплатен курс по... българска бродерия. Изпраща текста си „Непознатата България“ на тогавашното ни Външно министерство, там го превеждат на френски и го разпращат като пропаганден лист в българските легации по света! Той не е запазен, но съществуват косвени свидетелства за дар-словото ѝ - панегирик за България, описана „с нейната слава и велико минало, златната епоха на цар Симеон, тъмното робство, борбата за освобождение, възхода и пр. Не пропуска нищо, „в което диша благородството на българина“. Това са думи на проф. Томпсън, който е оценил ролята ѝ на културен дипломат на България, качествата ѝ на действена идеалистка и изключителна патриотка. Именно заради тях определя Анна Ламбрева като „любимка на цялата страна“. Това звучи парадоксално, защото в родината си тя е напълно неизвестна...

Младата жена притежава кураж на балканджийка, благодарение на което преживява най-дръзката си авантюра – живее няколко месеца сред маорите, племето тюканрънги. Известни като „човекоядци“. Сприятелява се в вожда им, впечатлена е от древната им култура, табута, поетично въображение, семейни задруги, забележителни дърворезби, облекло, татуировки по лицата, танци, умение да се възползват в домакинството от изобилието гейзери околоръст, дървесата и цветята им. Любува се на „модернизма“ на изкуството им да рисуват очите и ръцете на любимите върху телата си... Всичко описва по-късно в: „Чудният живот при диваците“, 1931 г., със забележително перо. Ето как започва пътеписът ѝ за Нова Зеландия: „...природата не е била никъде другаде в света тъй щедра, както в този малък скъпоценен камък, хвърлен далеч в Тихия океан...“

Но... „любимката“ на Нова Зеландия изпитва носталгична мъка към родината си, затова след две години, през 1929 г. благородният мистър Тейкон поема и билета ѝ за връщане – през другата половина на глобуса: островите Тасмания, Таити, Фиджи, Самоа. Анка пътува с кораб през Тихия океан до Лос Анжелис и Ванкувър, оттам към Торонто и Ниагара! От Канада стига до източното крабрежие на САЩ и отпътува от Нюфаундленд за Великобритания. Първото облитане на Ламанша става оттам – на път за Франция. От Германия пътува с кораб по Дунава. И през 1930 г. чудесната пътешественичка пристига във Видин. Без фанфари, без медийни суматохи, но с пълно съзнание за извършения женски подвиг! Анка не „усяда“ в родината си, защото „гладът по петте континета“ (по знаменития стих на заклетата скитница – Багряна) е проникнал в кръвта

й. Свидетелство, че тя вече и професионална пътешественица, е фактът, че пътуванията ѝ са съчетатани с любимите сказки за „страната на розите“, на които е показвала „светливи карти“ – като в протопрезентация, с които е дофинансирала маршрутите си... Един от тях е Иран, където гостува по покана на Лада Фогел (Лада Векилска от Ловеч, нейна приятелка). Тук се запознава с принцове, шейхове и други видни личности. Работи като директорка на училище и на детска благотворителна болница, води вечерни курсове по английски. През 1937 г. отново се завръща в България, на следващата година заминава за Италия, като не пропуска на връщане да види Венеция, Загреб, Любляна, Сараево и Белград.

Времената стават все по-тревожни, но това не спира пътешественичката. През 1941 г. тя заминава за Багдад. Втората световна война я сварва в Ирак. Българката се движи сред английкия елит, а през 1941 г. се омъжва за Наджа Паша ел Суеди, министър на финансите. Бракът им трае само шест месеца. Тъй като не се отказва от българското си гражданство (за това изрично настоява самият външен министър на Ирак), Анка... е затворена в Ливанския лагер „Мио-Мие“, недалеч от Бейрут. Паметни са думите ѝ: „Аз съм българка и не съдя родината си!“. В концлагера не пада духом, а пише впечатляващо количество стихотворения (поемата „Зад бодливата тел“ на френски), устройва болница. Съпругът ѝ, заточен в Родезия, Южна Африка, междувременно умира. И отново следва главоломен обрат на съдбата – в затворническата болница българката среща ранен благородник, който ще стане бъдещият ѝ съпруг. Това е Райян Ахмад дин Абести, притежател на завидно богатство, земи и 12 села, три от които ѝ подарява като сватбен подарък! Тя, разбира се, веднага се захваща с благоустрояването им: изгражда напоителни канали, стабилни къщи, училище, болница, културен клуб... Подходящ е бил подаръкът за жена с воля за реформи, за модернизиране на обществото и на старите нрави!

Животът ѝ отново започва да прилича на авантюрен кинофилм. След войната двамата със съпруга ѝ пътешестват заедно! През 1957 г. отново посещава България и е възхитена от красотата ѝ. Затова като истинска родолюбка, след огромните си пионерски пробези по географската карта, след неутолимите си странствания, в края на дните си Анка се завръща в родния си град през 1970 г. Остават ѝ още 6 години живот. Отива си на достопочтенните 81 години, като преди това успява да дари ценните реликви от своя пребогат живот на общинския архив в Пловдив и на историческия музей в обичното Карлово. Днес в него се пазят около 1000 снимки, интересни документи, една женска българска носия... В музейните фондове са съхранени и „Peeps of Bulgaria“, 1934, както и непубликуваният ѝ автобиографичен ръкопис от 500 страници – „Анна“. Музейните ми колеги не останаха в дълг към паметта на Анна Ламбрева. Не само изследователите, но и широката публика бе заинтригувана от

преизданието на пътеписа ѝ от 1939 г. „Царицата на южните морета. Из моята околосветска обиколка.“⁴ През 2016 г. видя свят и не по-малко ценната ѝ книга „Карлово и карловци след Освобождението“. Авторката е удивителна с интереса си не само към голямата история и великите имена, но и към ежедневия градски живот: розопроизводството и другите занаяти, площадите, чаршиите, хановите и кафенетата, болниците, чешмите, фурните, видните къщи в стар стил, църквите, джамиите и хамамите, училищата и музеите, карловките и женското дружество „Възпитание“ на Анастасия Райнова (жената на Райно Попович)... Красноречива е страничката „Носталгия по Карлово“, в която изтъква, че сърцето на карловеца „не тупка и не копнее пред Ниагара тъй, както когато се изкачи на най-високата скала и поглъща с цялата си душа картината на нашия водопад Сучурум...“ (Lambreva, 2016, p. 203). Затова не се учудваме на финалния ѝ избор – Пътешественичката се завръща, за да умре в родината, да бъде погребана до родителите си.

Анна Ламбрева е първата българка, **обиколила света**, и първата, **прелетяла със самолет над Ламанша през 1928 г.**, но и – жената, която опозна Земята, за да препотвърди несравнимата хубост на България... Запомни това име, читателю! И почитай го.

В пътешественическата „епопея на забравените“ трябва да поменем и **Люба Кутинчева** (1910 – 1998). Родена е на 15.05.1910 г. във В. Търново, родителите ѝ са интелектуалци, като по майчина линия се родее с капитан Райко Николов. Живее със семейството си в Силистра. Тъй като след 1913 г. Добруджа е под румънска власт, учи във френски колеж в Букурещ. Завръща се в родината си, където заедно с баща си Илия Кутинчев членува в революционната организация „Свободна Добруджа“ и се бори против румънската асимилация. Семейството е принудено да бяга в Царство България. Следва пътуване на младата девойка до Турция, където живее при чичо си и по време на младотурската република изнася сказки за България, без да пропуска темата за Добуджа под румънска власт.

Едва 19-годишна започва пътуванията си, които продължават цяло десетилетие (1929 – 1938). Подобно на Анна Ламбрева ги съпровожда с майсторски сказки, с чара на устното слово. Люба следва мащабните траектории на Анка, макар че маршрутите ѝ са други. Двете са сродни по дух и характер, но и много различни. Анка произхожда от социалните низини и въпреки огромното си желание и положени „мъжки“ усилия, не успява да стане дипломирана медичка, Люба е от „сой“, учи в Букурещ и Париж. Следва френска филология и журналистика, стажантка е на „Le matin“, фоторепортерка на „La femme“. Само година след като Анна Ламбрева прелита Ламанша, Люба Кутинчева осъществява своя огромен маршрут върху земната карта: Европа – Близкия Изток – Индия – Китай –

⁴ Съставителство и редакция Мария Деянова и Васил Киров. ИМ Карлово, 2016.

остров Сахалин – Япония! Дори една свръхмодерна жена от ХХІ век може да ѝ завиди за подобно пътуване!

През 1929 г. Люба Кутинчева вижда Испания, Мароко, Южна Африка. През 30-те години се връща във Франция, за да завърши образованието си. Омъжва се за журналиста Александър Константинов Дагоров.

Високообразованата българка владее четири европейски езика плюс арабски и есперанто. Това ѝ помага при мащабните пътувания: Сирия, Палестина, емирство Трансйордания, Саудитска Арабия, Йемен, Оман, Ирак, Персия, Афганистан, Египет, Судан, Абисиния (днешни Етиопия и Еритрея)...Тя е **първата европейка, посетила свещените мюсюлмански градове Мека, Медина**. Люба „покорява“ Азия – Индия, Бирма, Цейлон, Борнео, Суматра, Филипините, Формоза (дн. Тайван), Сиам (дн. Тайланд), Китай, Япония, остров Сахалин... **Люба е първата българка, стигнала до Япония – през 1942 г. Тя е и първата, прекосила пешком джунглите между Мадрас и Банкок**. Навсякъде е приемана от царски лица, висшестоящи особи, политици, духовници, учени. Прониква в хареми, интересува се от правата (или безправията) на жените по света. Търси приключения, включително множество срещи с личности като емира на Трансйордания, краля на Ирак, Махатма Ганди и Рабиндранат Тагор... Подобно на Светослав Минков и 10 години преди него, издава книга „Япония – лични впечатления, наблюдения и проучвания“, 1942 година. Заслужава си да бъде направен паралелен прочит на двете творби, макар и писани в различни години. (Днес големият ни белетрист едва ли би се гордял с крайно тенденциозната си книга „Империя на глада“...)

Люба също се завръща в родината си след своите странствания. С разбито здраве, но с бодър (и борбен) дух, който ще ѝ е необходим след смъртта на съпруга ѝ и настъпилите напрежения с роднините му, които се опитват да я изгонят от дома ѝ...

Днес съществува мнение, че пътуванията ѝ са били на българска „Мата Хари“, типаж, осезателно липсващ в настоящата галерия на българките.⁵ Прави впечатление, че докато е жива, почти никой не я разпитва за преживяното, за мотивите и финансовата подплата на пътуванията ѝ. През 1968 г. Люба Кутинчева предава ценния си архив на ДАА, дори лично го описва (ф. 132 к.) Загадката около бурния ѝ живот и амбициозни далечни пътувания, винаги свързани със срещи и общуване с политическите и икономически елити по света, остава.

⁵ Допустимо е да са финансирани от Коминтерна, защото тя наистина тръгва по света, когато е деятелка на прокоминтерновската „Свободна Добруджа“. Известен факт е, че след 1922 г. Интернационалът лансира идеята за Балканска федерация – в противовес на националните държавни доктрини и политики. Идеята е освен българската, да се създадат тракийска, македонска и добруджанска нации.

References

Grozdanova, E., Georgieva, Ts. (1973). Prez pogleda na pateshestvenika. In: *Bulgarkata. Opit za potret*. Sast. P. Duhteva, D. Gerova. Sofia. [Грозданова, Е., Георгиева, Цв. През погледа на пътешественика. В: *Българката. Опит за портрет*. Съст. П. Духтева, Д. Герова. С., 1973.]

Lambreva, A. (2016). *Karlovo i karlovtsi*. Karlovo: Istoricheski muzey – Karlovo. [Ламбрева, А. *Карлово и карловци*. Карлово: Исторически музей – Карлово, 2016.]

Zografova, K. (2015). *Znameniti. Zabraveni. Zabraneni*. Sofia: Iztok-Zapad. [Зографова, К. *Знаменити. Забравени. Забранени*. С.: Изток-Запад, 2015.]